

ÉRTESÍTŐ.

† **Setälä Emil.** (1864. II. 27—1935. II. 8.)

A finnugor tudományok történetében sokáig emlékezetes, fájdalmasan emlékezetes lesz az 1935. esztendő: ránk zúdult a fekete végzet vihara és szeszélyes kegyetlenségében tátongó réseket csapdosott sorainkban. Lelkes fiatalok estek áldozatául, akik alig hogy megkezdhatték az alkotó munkát, egészségük kockáztatásával szerzett gazdag ismereteik közkinccsé tételét, és kipróbált vezérek dőltek ki előlünk, akikre a megérdemelt elismerés, tisztelet és jogos várakozás érzésével tekintettünk.

Ilyen irányításra hivatott vezéregyéniséget veszítettünk el SETÄLÄ EMILben. Sírba szállt a finn nemzeti tudományoknak egyik leghatékonyabb művelője, megszervezője és föllendítője, a modern finnugor nyelvészetnek csakugyan világszerte ismert büszkesége. Mi magyarok nemcsak a testvérnép szellemi kiválóságának szerencsés megtestesítőjét, nemcsak a közös tudományos célok és eszmények lankadatlan bajnokát siratjuk benne . . . Mi nemcsak úttörő tudósnak, Isten áldotta tehetségnek tekintettük, hanem megértő, jóakaró, hűséges barátunk is éreztük, aki szeretettel viszonzta szeretetünket és a rosszban is férfiasan kitarzott mellettünk.

A délnyugati-finnországi Kokemäkiben gazdálkodó SETÄLÄ-család gyermeke szokatlanul korán kiugrott az ismeretlenség homályából, hogy aztán nyilegyenesen haladjon egyre emelkedő verőfényes pályáján. Még a hämeenlinnai liceumban diákoskodott, amikor 16 éves korában, 1880-ban megjelent talpraesett kis tankönyve, az első finn nyelven írt finn mondat. A meglepetés még fokozódott a következő évben, mikor a Finn Irodalmi Társaság pályázatán a licista fiú kapott megbízást az északkeleti-satakuntai nyelvjárás mondatának kidolgozására. 1883-ban meg is jelent ez a terjedelmes tanulmány, amely tárgyválasztásánál fogva is az újszerűség ingerével hatott, de e mellett az anyag rendszerezése és értelmezése tekintetében is elárulta a fiatal szerző nagyrahitottságát.

Az egyetemi tanulmányok elvégzése után doktori értekezésének elkészítéséhez fogott. Nagy és nehéz kérdés megoldására, a finnugor idő- és módképzés földerítésére vállalkozott, s ma, félszázad távlatából

bátran elmondhatjuk, hogy a vállalkozást siker koronázta. A *Zur Geschichte der Tempus- und Modusstambildung in den finnisch-ugrischen Sprachen* című könyv (SUS. Aik. II.) a lelkiismeretes gonddal összegyűjtött nyelvi anyagot az újgrammatikus iskola tökéletesebb módszerével s az analógiás hatások figyelembe vételével fogja vallatóra s ennyiben tudományunk újabb korszaka beköszöntőjévé vált. Azóta sokkal gazdagabb és pontosabb anyag jutott a birtokunkba, némely elvi kérdésben is változott a fölfogásunk, de a nyelvi tények értelmezésében és a leglényegesebb megállapításokban ma is egyet vallunk a 22 éves doktossal.

A következő esztendők a továbbképzés és ismeretgyűjtés szorgos munkájában teltek el. Tanulmányai kiegészítése végett járt Upsalában, Koppenhágában, Lipcsében, Hannoverben és Budapesten (1888—89), majd pedig a finnek legközelebbi rokonait, a líveket, vepszaket, vótokat és észteket látogatta meg (1889—90). E tanulmányutak nevelő hatása valójában SETÄLÄ későbbi munkásságán érzik csak meg, míg a tanulmányok közvetlen eredményeiről beszámoló dolgozatok inkább csak a sokoldalú érdeklődés becses melléktermékei. SETÄLÄ figyelmét és energiáját ekkor már alapvető kérdések kötötték le, amelyeknek eldöntésétől a finn nyelvtudomány további sorsa függött. A finn hangtörténet modern földolgozása volt a kitűzött cél, s e feladat veszélyes nehézségeit csak akkor látjuk tisztán, ha tudjuk, hogy SETÄLÄ alig-alig érintett parlagnak szegte ekéjét, s hogy a merész vállalkozó mögött csekély, jobbára földolgozatlan nyelvemlék-anyag állott, előtte viszont a nyelvek és nyelvjárások kusza tarka-barkasága virított. Ebből az alapvetésnek szánt munkából, az *Yhteissuomalainen äännehistoria*-ból mindössze két terjedelmes füzet látott napvilágot: az első a zárhangokat tárgyalja, a második a többi mássalhangzóval foglalkozik. A munka folytatása, sajnos, az asztalfiókban maradt, mert időközben SETÄLÄ fölfogása lényegesen megváltozott. A könyvnek azonban csonkasága ellenére is rendkívül nagy értéke és hatása volt: azzal, hogy a finn mássalhangzó-rendszer egész fejlődését föltüntető egységes képet adott, a hamarosan meginduló részlettanulmányok kiindulópontjául és vázául szolgált, szolgál részben ma is.

1893-ban a helsinki egyetemen a finn nyelv és irodalom tanárává nevezték ki. Ez a szerencsés választás SETÄLÄ tudományos pályáját is méltó keretek közé juttatta, de ezen felül a finn és a finnugor nyelvtudomány alakulásában is kimérhetetlen jelentőségű eseménynek bizonyult. Jórészt nyilván SETÄLÄ szervező képességeinek és tanári erényeinek köszönhetjük, hogy a finn és a finnugor nyelvtudomány szolgálatába a tehetséges finn fiataloknak egész sora állott, akik önérzetesen hiszik és merik hirdetni: „Finnország, ez a kicsi szegény ország mindig vezető lesz a finnugor tudományban.“

Már Becker óta ismeretes, hogy a finnben és a lappban bizonyos mássalhangzók paradigmaticus változásoknak vannak alávetve, sőt CASTRÉN és nyomában DONNER egyes szamojéd hangtani változásokban is azonos törvények érvényesülését sejtette. A 90-es évekig az volt az általános meggyőződés, hogy ez a jelenség — az akkori elnevezés szerint mássalhangzó-gyengülés — nem ősi sajátosság, hanem későbbi különnyelvi fejlemény. Finn hangtörténete megírása kezdetén SETÄLÄ is ezen a nézeten volt s csak a folytatás kidolgozása közben érelődött meg benne az a föltevés, hogy a fokváltakozás finnugor eredetű örökség, mely a rokonyelvek zöméből kiveszett vagy csak nyomaiban őrződött meg. Az erős és gyenge fok váltakozását szerinte nyilván a szótag zártsága illetőleg nyíltsága szerint váltakozó hangsúly, a paradigmaticusan váltakozó nyomatékosság és hangzósság okozhatta, ahogy pl. az osztják-szamojédban a fokváltakozás ma is együtt jár a hangsúly váltakozásával.

Ezt a finnugor nyelvtudomány történetében annyira nevezetes elméletét előzetes közlemény formájában a Finnugor Társaság 1895. nov. 16-i ülésén terjesztette elő s *Über quantitätswechsel im finnisch-ugrischen* címen a SUS. Aik. XIV. kötetében tette közzé. A vázlatos elméleti megállapítások helyességét legelőször a finnugor δ és δ' hangok fejezetének tüzetes kidolgozásával tette tűzpróbára; e tanulmány becses eredményeit tagsági székfoglalóul a M. Tud. Akadémiában mutatta be (NyK. XXVI).

A nagy elmeélre valló elmélet nemcsak SETÄLÄ további munkásságának adott egyéni színezetet és szárnyat, hanem zsilipeket nyitott a finnugor hangtani kutatások egész zuhatagának. Mi sem természetesebb, mint hogy az egyes rokonyelvek hangviszonyainak gondos átvizsgálása lassanként módosított a fokváltakozás eredeti értelmezésén és enyhített kezdeti merevségén. Itt is maga SETÄLÄ járt elül s a *Zur finnisch-ugrischen lautlehre* című tanulmányában (FUF. II.), egyetemi és egyéb előadásaiban egymásután tisztázta az eleinte még homályos összefüggéseket és egészítette ki a hézagokat. Legjelentősebbek e tekintetben a Finnugor Társaságban 1912 tavaszán tartott fölolvasásai, amelyekben arra a rendkívül fontos, a korábbi tamaskodókat is gondolkodóba ejtő végső következtetésre jut, hogy a fokváltakozás a szamojéd nyelvekben is kimutatható, s ilyenformán a jelenség az uráli alapnyelvből származik (*Über art, umfang und alter des stufenwechsels im finnisch-ugrischen und samojedischen*: FUF. XII, Anz.). — Sok kétség mered elénk azért ma is, s az előzőleg nem is sejtett kérdések egész sora (az alap-ok, a hangsúlytörvények, a magánhangzók viselkedése, a váltakozások mennyiségi és minőségi terjedelme, a másodlagos alakulatok, a sorok eltolódása, a háromfokúság stb.) vár kielégítő

feleletet, sőt az is könnyen bekövetkezhetik, hogy a későbbi kutatások lényegesen eltérő eredményekre vezetnek. Annyit azonban bizvást elmondhatunk, hogy a fokváltkozás elmélete az egész finnugor hangtörténet tengelyévé szilárdult, s csak a türelmetlenség vetheti az elmélet szemére, hogy zsákutcába vitte a tudományt.

SETÄLÄ nyelvtudományi munkásságának eddig vázolt tárgykörével és irányával szoros kapcsolatban vannak a finn szókészlet történetével, főleg az ősgermán—finn nyelvi hatások sokat vitatott kérdésével foglalkozó tanulmányok. Az idevágó munkák közül a *Zur herkunft und chronologie der älteren germanischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen* (SUS. Aik. XXIII.) és az *Aus dem gebiet der lehnbeziehungen* (FUF. XII.) emelkedik ki. Az elsöben THOMSENNEK a gót—finnségi érintkezésekről szóló tanítását vizsgálja fölül, s főleg hangtani kritériumok vallo-mása alapján arra a következtetésre jut, hogy a finnség legrégibb germán jövevényszavainak a gót előzményéhez közel álló valamely ősgermán jellegű nyelv volt a forrásuk, a jövevényszavaknak következő rétege pedig az ős-északiból kölcsönzödött; az első csoport átvétele a Finn-öböltől délre fekvő területen, a finnségi őshazában, az utóbbi rétegé viszont a finnek mostanilakóhelyén történt. — A másodiknak említett dolgozat a nyelvi érintkezések több ködös pontjára vet világot s különösen egyes számnévi elnevezések (finnugor 7, finn 8 és 9) eredetének földérítésében ragyogtatja a szerző roppant ismereteit és éleselméjűségét.

A hangtani vizsgálatok, szófejtések és jövevényszó-kutatások eredményeiben nemcsak tiszta nyelvészeti tanulságokat látott SETÄLÄ, hanem a nyelvi tényeken keresztül az embert, a beszélő népközösséget, a földrajzi színteret, a történeti légkört, a művelődési viszonyokat, egyszóval az életet is igyekezett megfogni és élénk varázsolni. Minden kelléke megvolt a nyelvészeti palaeontológia sikeres művelésére: ismerte a néptudomány elvszerű megállapításait, módszerét, és megvolt benne az efféle kérdések boncolásához szükséges finom érzék, átfogó szemlélet, bátorság, de egyúttal a fegyelmezettség is. Idevágó munkái közül a *J. N. Smirnow's untersuchungen über die ostfinnen* (SUS. Aik. XVII/4) és a *Zur frage nach der verwandtschaft der finnisch-ugrischen und samojedischen sprachen* (SUS. Aik. XXX/5) című tanulmányokon kívül főleg a *Suomensukuisten kansojen esihistoria* (Maailmanhistoria. II., majd módosítva a Suomen suku I. k.) című összefoglalás magaslik ki, amely az avatott kéz rajzolta legelső és máiglan vetélytárs nélküli szerves szép kép az uráli illetőleg a finnugor őskorról. Ez a kép csakhamar általánosan ismertté, népszerűvé lett, sőt nyilvánvaló céljával ellentétben dogmaszerű közhellyé merevedett.

Népe ősi műveltségének kútfőivel foglalkoztában a hagyományos finn népköltészet termékei is többször belesodrótak SETÄLÄ tudományos

érdeklődése körébe. Számos fogas kérdésben a szófejtés segítségével sikerült a folklornak hasznos útbaigazítással szolgálnia, de két nagyszabású munkája, a *Kullervo—Hamlet* című összehasonlító mondatanulmánya és a *Sammon arvoitus* című hatalmas monográfiája a rendkívül magas színvonalú finn szakirodalomban is ritkítja párját.

Nem volna teljes és hű SETÄLÄ tudományos pályájáról rajzolt kegyeletes vázlatunk, ha megfeledekeznénk pompás népszerűsítő műveiről (*Nykyaikuisen kielentutkimuksen periaatteista; Oikeakielisyydestä; Kielellisiä virvatulia ihmisaatuksien tiellä* stb.), évtizedeken át ország-zerzte használt iskolai nyelvtanairól, nyelvészettörténeti dolgozatairól, programmértekezéseiről, mesteri tömörséggel írt finn irodalomtörténetéről és mindarról a sok-sok böles kezdeményezésről, indításról, irányításról, amelynek egyebek közt a finn nyelvemlék-kiadásokat, a finn nyelv nagyszótárainak készülését, a FUF. megindulását, a finnugor nyelvészetben egységes fonetikai írásmód meghonosodását, a Kotikielen Seura és a Finnugor Társaság mai virágzását, általában a finn nemzeti tudományosság otthoni népszerűségét és külföldi tekintélyét köszönhetjük. Szíve érezhető, szava hallható, keze látható volt minden olyan közművelődési mozgalomban, amely népe haladását, boldogulását, jogos érvényesülését szolgálta, sőt Finnország sorsdöntő éveiben azt a hazafiúi áldozatot sem habozott meghozni, hogy katedráját elhagyva, könyveit félretéve nehéz politikai szerepet vállaljon.

Az egyes ember alkotásain átgázol az idő, s maradandó hatásra csak az számíthat, aki eszméit dolgozó hívókra hagyhatja örökségül. SETÄLÄ kidőlt, de szelleme él, sugall, ösztönöz, biztat és kötelez. Azok az eszmények, amelyek szolgálatában CASTRÉNNak hajdan el kellett sorvadnia, sehol sem hatnak olyan eleven varázssal, mint Suomiban. A finn nyelvész-nemzedék céltudatos munkamegosztással, önmegtagadó szívóssággal rakja tovább kidőlt mestere tervei szerint az uráli tudományok lenyűgöző méretű alapjait.

ZSIRAI MIKLÓS.

† Donner Kai. (1888. IV. 1—1935. II. 12.)

A hideg értelemhez szóló tudomány oly tárgyilagos letéteményesében, mint aminő a Nyelvtudományi Közlemények, első pillanatra különösen hat talán, ha azt írom, hogy ezt a kötetet sokan érzelmi erők hatalmában fogjuk letenni kezünkbe, — annak a mély gyásznak a hatalmában, melyet nyelvtudományunk hazai és finnországi vezéralakjának, GOMBOCZ ZOLTÁNNak és SETÄLÄ EMILNEK elvesztésén érzünk, s amelyet még tetéz az a megindultság, melyet tudományunk egy fiatalabb, de igen érdemesült művelőjének, DONNER KAINAK halálhíre váltott ki bennünk.

DONNER KAI nagy név örököse volt. Atyja, DONNER OTTÓ, egyik úttörője volt a finnugor nyelvészetnek s megalapítója a Finnugor Társaságnak — annak az intézménynek, mely az urál-altaji tudományok művelésén a legnagyobb rendszerességgel és szervezettséggel működik. DONNER KAI ifjúsága a finnugor nyelvtudomány első felvirágzásának kezdetére — arra az időre esett, amikor az atyja által vezetett intézmény az első kutatókat küldte ki nyelvrokonainkhoz. Nem csoda tehát, hogy benne is korán felébredt a vágy, hogy élethivatását a nyelvtudomány terén keresse s annak érdekében vállalkozzék a legtöbb önmegtagadást kívánó s legterheesebb feladatra is: rokonaink nyelvének, viszonyainak és történetének helyszíni kutatására. Munkakörét annak a rokonnépnek a köréből választotta ki magának, melynek multját és jelenét a legnagyobb homály takarta, nyelve a rokon nyelvek skáláján a legmesszebb esett a finn nyelvtől s lakhelye is a legtávolabb volt Finnországtól. Ez a nép a szamojéd volt; DONNER KAI életét s majdnem egész tudományos munkásságát a szamojédek és a velük érintkezett népek megismerésének meg a finnugor-szamojéd kapcsolatok felderítésének szentelte.

Hazájából csupán egy nagy előde és egyben mintaképe volt e téren: CASTRÉN MÁTYÁS SÁNDOR, kinek a finnugor-szamojéd nyelvrokonság tudományos igazolhatását köszönhetjük, s akinek szamojéd nyelvtana és szójegyzékei egész DONNER művei megjelenéséig a szamojéd nyelvekre vonatkozó ismereteinknek szinte egyetlen küttői voltak. „Isäni muisto ynnä hänen työnsä ja pyrkimyksensä ovat olleet minulle hyvänä tukena, ja M. A. CASTRÉNIN vaivoista ja vastuksista rikas tutkijatoimi on kannustanut minua tekemään parhaani“ (atyám emléke, munkája és törekvései szolgáltak számomra szilárd támaszul, és CASTRÉN fáradságos és viszontagságos kutatópályája ösztönzött, hogy megtegyek minden tőlem telhetőt) — írja DONNER első nagyobb műve előszavában.

Kutatónk első tanulmányútja 1911-től 1913-ig tartott. Az osztyák-szamojédek tanulmányozása volt ez alkalommal a főcélja, de útközben alkalma nyílt a többi szamojéd törzsekkel is megismerkednie. Bejárta az *Ob*, *Tym*, *Ket*, *Jeniszej*, *Taz* és *Csaja* folyók mellékét. Az eredmény: gazdag nyelvtani és szótári anyag — minden szamojéd nyelvből, de legfőképp az osztyák-szamojéd nyelvjárásokból, sok száz mese és közmondás, samán-imák, egy osztyák-szamojéd hősi eposz, több mint 500 fényképfelvétel, fonográflemez, régészeti tárgyak, anthropológiai mérések kb. 100 egyénről és néprajzi gyűjtemény, mely elsősorban a samánizmusnak és általában a szibériai népek vallási életének a megvilágítását szolgálta. — Második útját 1914-ben tette DONNER — a kamaszi-szamojédekhez, hogy megmentse ezek kihalófélben levő nyelvének utolsó maradványait. A feladat sürgősségére jellemző — és egy-

ben elvégzésének jelentőségét növeli — az a körülmény, hogy DONNER szerint ekkor már legfeljebb 10 oly öreg kamaszi-szamojéd élt, akik még tudták anyanyelvüket többé-kevésbé kielégítően beszélni.

E két tanulmányútja után DONNER igen sokoldalú munkásságot fejtett ki hazájában. Egyebek közt mint politikus és közíró is hamarosan előkelő helyet foglalt el, a mellett 1924-től mint az uráli nyelvtudomány magántanára működött a helsinki egyetemen. Tanulmányútjainak könyvek, értekezések, kisebb cikkek stb. alakjában részben nyilvánosságra jutott eredményeit nagy elismeréssel fogadták a különféle tudományágak s mindenekelőtt a nyelvészet. Annál sajnálatosabb, hogy anyaga nagyobb fele mégis feldogozatlanul maradt s hogy az — a kiváló gyűjtő széleskörű speciális ismeretei és a személyes, élményi alap híján — nem is juthat most már a legjobb esetben sem teljes értékéhez. Ahhoz azonban, hogy DONNER munkásságának értékéről s érdemei nagyságáról fogalmat alkothassunk magunknak, elegendők az ő kiadást megért művei is. — Mindjárt első nagyobb nyelvészeti tanulmányában, mely egyszerűs mind doktori értekezése is volt — Über die anlautenden labialen Spiranten und Verschlusslaute im Samojedischen und Uralischen (SUS. Toim. XLIX.) — egy meglehetősen bonyolult kérdést old meg. Kimutatja, hogy a szamojéd és finnugor, következésképp tehát az uráli alapnyelvben is elegendő csupán két szókezdő labiális mássalhangzót (**β*- és **p*-) feltennünk, s szükségtelen az idetartozó csekélyszámú rendellenes kezdő mássalhangzójú kivétel miatt *b*-, sőt hehezetes **ph*- és **bh*-val is operálnunk, mint ahogy WICHMANN gondolta Zur Geschichte der finnisch-ugrischen anlautenden Affrikaten című értekezésében (I. FUF. XI.). — 3 tanulmányában [Beiträge zur Frage nach dem Ursprung der Jenissei-ostjaken (SUS. Aik. XXXVII.), Über die Jenissei-ostjaken und ihre Sprache (SUS. Aik. XLIV.), Ethnological notes about the Jenisey-Ostyak (SUS. Toim. LXIV.)] a szamojéd népek szomszédságában élő, de az uráli nyelvcsaláddal semmiféle rokonsági kapcsolatban nem álló ú. n. jenísejei-osztjakkokkal foglalkozik s arra az eredményre jut, hogy ezek nyelve indokínai nyelv, — mint ilyen, bizonyos tibeti nyelvekkel tartozik együvé, maguk a jenísejei-osztjajok pedig az eredetileg indokínai nyelvet beszélt kirgizek utódai lehetnek. — A Zu den ältesten Berührungen zwischen Samojeden und Türken (SUS. Aik. XL.) című értekezésében azt fejtegeti, hogy a szamojéd nép még a szamojéd nyelvegység idején — előbb, mint a finnugorok — kapcsolatba jutott a törökséggel s átvett tőlük számos művelődéstörténeti szempontból fontos szót. — Samojedische Wörterverzeichnisse (SUS. Toim. LXIV.) címen közzétette azután a különféle országokban kiadott összes régi szamojéd glosszákat, szójegyzékeket — Castrénénak és a Reguly-Budenz-félének kivételével, s ezáltal a szamo-

jéd nyelvek kutatóinak munkáját nagy mértékben megkönnyítette. Átdolgozta és sajtó alá rendezte PAASONEN osztják szótárát. Siperian samojedien keskuudessa (1915) és Siperia. Elämä ja entisyytys (1933) című könyveiben oly tudományos igényű alkotásokat nyújtott a nagyközönségnek, melyekben az a legérdekfeszítőbb elbeszélés és a legszemléletesebb útleírás alakjában kapja a Szibériára és lakóira vonatkozó ismereteket.

Egyéb tanulmányai közül, melyekkel külön nem foglalkozhatunk, álljanak itt még a következők: Salmin murteen kvantiteettisuhteista (1912), A Samoyede Epic (1913), Quelques traîneaux primitifs (1915), Ornaments de la tête et de la chevelure. Quelques mots sur leur signification (1920), Über samojedisches š- und s- (1920), Über anlautendes t- (tš) und d- (dž) im Kamassischen und in den ausgestorbenen Sajam-samojedischen Mundarten (1923), Zur Vertretung der Konsonantenverbindung Nasal + homorganer Klusil im Tschaja-Dialekt des Ostjaksamojedischen (1924), Über soghdisch *nōm* 'Gesetz' und samojedisch *nom* 'Himmel, Gott' (1925), Über das Alter der ostjakischen und wogulischen Renttierzucht (1927), Samojedische Benennungen der Russen (1928), A rénszarvasnak egy szamojéd nevééről (1930), Kielimaantieteellisistä tutkimuksista Suomessa (1930), Siperialaisia arvoituksia (1933). — Reméljük, hogy azoknak, akikre az elhunyt a szamojéd tudományok folytatását örökségül hagyta, módjukban lesz mielőbb DONNER KAI hátrahagyott anyagának kiadásával újabb emlékeket állítani az ő nevének, melyet ez a kiváló tudós már eddig ismert munkásságával is ragyogó betűkkel beirt tudományunk történetének könyvébe.

LAKÓ GYÖRGY.

† Manninen Ilmari. (1894—1935.)

A kiváló finn etnográfus hirtelen halála mélyen megdöbbsentette magyar barátait. Éppen akkor hunyt el váratlanul 1935. június 14-én, mikor Magyarországról visszatért hazájába közel egy esztendeig tartó közép-európai és balkáni tanulmányútról, szép anyaggal, benyomásokkal gazdagon, tele tervekkel, melyek ha megvalósulnak, bizonyára nagy hasznára váltak volna a magyar néprajzi tudománynak is.

Élete így is gazdag volt eredményekben. Az utóbbi években úgyszólván évről évre jelentek meg új meg új könyvei. Ritka nagyszorgalmú gyűjtő, iskolázott rendszerező, mozgékony, bátor kutató volt; SIRELIUS szellemi irányának folytatója Észtsországban, ahova éppen az ő nagy finn néprajzának megjelenése után ment át.

Viipuriban született 1894-ben. Észak-Karjalában nevelkedett, azon a vidéken, melyről első nagyobb tanulmányait írta. Irodalmi munkás-

sága történeti munkával indult meg; doktori értekezésének tárgyát (Die dämonischen Krankheiten im finnischen Volksaberglauben. 1922) a folklóre köréből választotta. De attól fogva, hogy 1922-ben meghívást kapott a tartui észt néprajzi múzeum rendezésére és igazgatására, csaknem kizárólag a tárgyi néprajz művelésének szentelte erejét. 1928-ig maradt az észt múzeum élén s ez alatt a hat év alatt megszervezte és vezette az észt néprajzi gyűjtéseket, tanítványokat nevelt a tartui egyetemen s megindította a tervszerűen egybegyűjtött anyag tudományos feldolgozásának munkáját. Ez időből való tanulmányainak sorából csak kettőt említünk meg. Az egyiket bevezetésül szánta a módszeres munkához; ez az észt néprajzi terminológiát magyarázó kis szótára (Etnograafiline sõnastik. 1925). A másik az érdeklődéséhez különösen közelálló észt népviseletnek egész területét felölelő monográfiája (Eesti rahvariiete ajalugu. 1927).

Mikor SIRELIUS halála után Helsinkibe visszatérve átvette a finn nemzeti múzeum néprajzi osztályának vezetését, nem hagyta abba az észt gyűjtés feldolgozását, hanem ellenkezőleg az eredményeknek végső betakarításához fogott hozzá. Megírta főművét, Die Sachkultur Estlands két kötetét (I. 1931., II. 1933); a harmadikat már nem fejezhette be. S megvetette ezzel az észt néprajz alapjait. Adott anyagot a további kutatás számára — pl. az eddig feldolgozatlan észt halászat alapos ismertetésével — s adott — pl. az építkezés tárgyalásánál — összehasonlító szempontokat és megállapításokat, egészen új művelődéstörténeti távlatokat nyitva meg az észt s a vele szomszédos orosz és balti népek érintkezéseinek vizsgálatához.

Nagy művének befejezésében a finnugor néprajz körébe vágó összefoglalásainak megírása akadályozta meg. Ezen a téren is több tekintetben úttörő munkát végzett. Első ilyen tárgyú könyve még észtországi egyetemi előadásainak anyagából nőtt ki (Soome sugu rahvad. 1929). Előtte már ITKONEN adott ki hasonló munkát a finnugor népekről finn nyelven, de MANNINEN sokkal inkább a tárgyi néprajzra korlátozta ismertetését s ezért is nyújthatott talán egyoldalúbb, de részletesebb s a finnugor népek ismeretébe teljesebben bevezető tájékoztatást. Az sem utolsó jelentősége a képekkel gazdagon illusztrált kötetnek, hogy észt és finn kiadása után Die finnisch-ugrischen Völker (1932) címmel német nyelven is megjelenvén, ez idő szerint az egyetlen könyv, amelyből a külföldiek a finnugor népek műveltségéről áttekintést szerezhetnek.

Írt azután még egy összefoglalást a finnugor népek tárgyi néprajzáról, mely a Suomen suku c. sorozat III. köteteként jelent meg 1934-ben Esineellinen kansatiede címmel. Ez az az utolsó nagyobb munkája, melyre mint úttörő vállalkozásra különösképpen fel akarjuk

hívni a figyelmet. Ez ugyanis előbb említett könyvével szemben rendszerbe próbálja foglalni a tárgy szerint csoportosított anyagot. SIRELIUS még csak bevezetőleg, előzményként ismertette finn néprajzában a finnugor műveltségi hátteret, amennyiben az rokon vonásokat tüntetett fel a finn műveltséghez képest: MANNINEN egy átlag típushoz, a finnugorság egyeteméhez igazította fejtegetéseit, amelynek ősműveltségére orosz, germán és török hatások rakodtak rá évszázadok folyamán. Munkája így nem volt egészen előkészítetlen, mégis az ő érdeme, hogy ezt a kétségkívül vonzó feladatot SIRELIUSnak a finnugor népek vadászataról írt hátrahagyott tanulmányának felhasználásával, nagy irodalmi tájékozottsággal elsőnek végezte el.

Ilyen természetű finn munkákban természetesen nem volt várható, hogy a magyarság néprajza arányosan illesztessék be e jellemzően északkelet-európai műveltség tárgyalásába. Annál inkább megbecsülendő MANNINENnek az a törekvése, hogy legalább egyes utalásokkal éreztesse a magyarság beletartozását a finnugor népek körébe. E célból kérte fel annakidején VISKI Károlyt, hogy foglalja össze az észtek számára a magyar néprajz főbb eredményeit. Jankó János, Herman Ottó alapvető könyveit is nemcsak ismerte, hanem lépten-nyomon hivatkozott rájuk. Nem lephet meg ez bennünket annál a szerzőnél, akit hozzánk évtizedes baráti kapcsolatok fűztek, s aki utolsó itt tartózkodása idején annyi jelét adta a hozzánk való őszinte ragaszkodásnak.

KROMPECHER BERTALAN.

† Jakubovich Emil. (1883. I. 8—1935. XII. 27).

Még alig enyhült a GOMBOCZ ZOLTÁN hirtelen halála miatt érzett fájdalomunk, amikor újabb megrendítő csapás érte a magyar nyelvtudományt: 1935. december 27-én elhunyt JAKUBOVICH EMIL, a magyar nyelv középkori emlékeinek rendkívül gazdag tudású, nagyérdemű kutatója, magyarázója. A magyar multért rajongó lelkesedéssel dobogó szíve örökre elpihent. Korai elköltözése élesen fájó vesztesége mindazoknak, kik jóságos, meleg szívéhez közel állottak, de nagy vesztesége a magyar tudományosságna is, amelyet mindvégig odaadó szeretettel és hűséggel szolgált.

Tudományos munkássága szoros kapcsolatban volt hivatali pályájával. Az egyetem jogi karán végzett tanulmányok után 1905-ben a Magyar Nemzeti Múzeum szolgálatába lépett, s három évtizeden keresztül a Széchenyi Országos Könyvtárnak és a Múzeum Levéltárának volt tisztviseelője, utolsó éveiben előbb a Könyvtárnak, azután pedig a Levéltárnak igazgatója. A pályája kezdetén álló fiatalember tudós hajlamainak határozott irányt adott a Múzeum tudós főtisztviselői közül FEJÉRPATÁKY

LÁSZLÓ ÉS MELICH JÁNOS közvetlen, személyes hatása. Az ő tanításuk és példájuk buzdította arra, hogy egyetemi éve alatt szerzett történelmi, írás- és oklevéltani ismereteit tökéletesítve, s a nyelvtörténeti kutatás módszerét elsajátítva, folytassa azt a munkát, amelyet SZAMOTA ISTVÁN oly nagy jelentőségű eredménnyel kezdett: középkori latin okleveleink és más írott történeti emlékeink magyar nyelvi anyagának a nyelvtudomány számára való feltárását, értékesítését.

Munkássága első évtizedében értékes adatsorozatokkal gazdagítja középkori nyelvünk ismeretét. Az Oklevél-Szótár kiegészítésére a Múzeum Levéltárában és az esztergomi káptalani levéltárban gyűjtött adataiból szemelvényeket tesz közzé (MNy. X.), majd a magyar onomasticonhoz gyűjtött anyagából mintegy 200 régi magyar női névre vonatkozó okleveles adatokat bocsát a kutatók rendelkezésére (MNy. XI.). Rendszeresen összegyűjtötte a XI—XII. századi oklevelek magyar nyelvi szórványait, de ez a nagyértékű gyűjtemény életében nem került kiadásra.

Nem szűnő buzgalommal és lelkesedéssel végzett munkájának lelki forrása az a mély tisztelet, amelyet a magyar múlt, különösen az Árpádok kora iránt gyermekkorától érzett. Ebből a tiszteletből fakadt szívében a történeti forrásoknak, elődeink életét sokszor csak egy-egy vonással elénk táró emlékeinknek szenvedélyes szeretete. Ez a szeretet folytonosan mélyült, erősödött benne, s az emlékeknek mindig behatóbb, alaposabb vizsgálatára ösztönözte. Kutató munkája a nyelvtörténeti adatok feltárásán kívül kiterjedt az emlékek gyűjtésére, koruknak, íróik személyének meghatározására s adataik történeti forrásértékének megállapítására. E sokoldalú munka következtében lett középkori írott emlékeinknek egyik legkiválóbb ismerője, magyarázója.

Gyűjtő munkásságának eredményeként nyelvemlékeink sorozatát több kisebb emlék felfedezésével és közzétételével gazdagította. Nagy szeretettel vizsgálta a legkisebb emléket is, mert mindegyikben fel tudta fedezni a magyar műveltség multjának egy-egy értékes vonását. A magyar rovásírás már középiskolai tanuló korában érdekelte, s ősi keleti műveltségünk e fontos bizonyítékának legrégebbi ábécéjét halála előtt két évvel ő fedezte fel és ő adta ki (MNy. XXXI.).

Széleskörű nagy tudásával mindig rendelkezésre állott tudományos életünknek, hogy a fölmerülő kérdések megoldásához hozzájáruljon. Mint kiváló paleografus részt vett a Königsbergi Szójegyzék korának megállapításában (MNy. XII.). Az 1922-ben fölfedezett Ómagyar Máriásiralom kiadása szintén az ő szakértő vizsgálata segítségével történt. Mint a magyar művelődéstörténeti javak felkutatására Bécsbe küldött bizottság könyv- és levéltári szakértője 1923-ban a bécsi volt Udvari, most Nemzeti Könyvtár számos kódexének, kéziratának megállapította magyarországi eredetét. A bizottság működésének köszönhető

több emlékünknak, köztük Anonymus kódexének hazahozatala. Része volt az ő buzgalmának abban is, hogy a Jókai-Kódexet, a legrégebbi írott magyar könyvet, a magyar országgyűlés megszerezte.

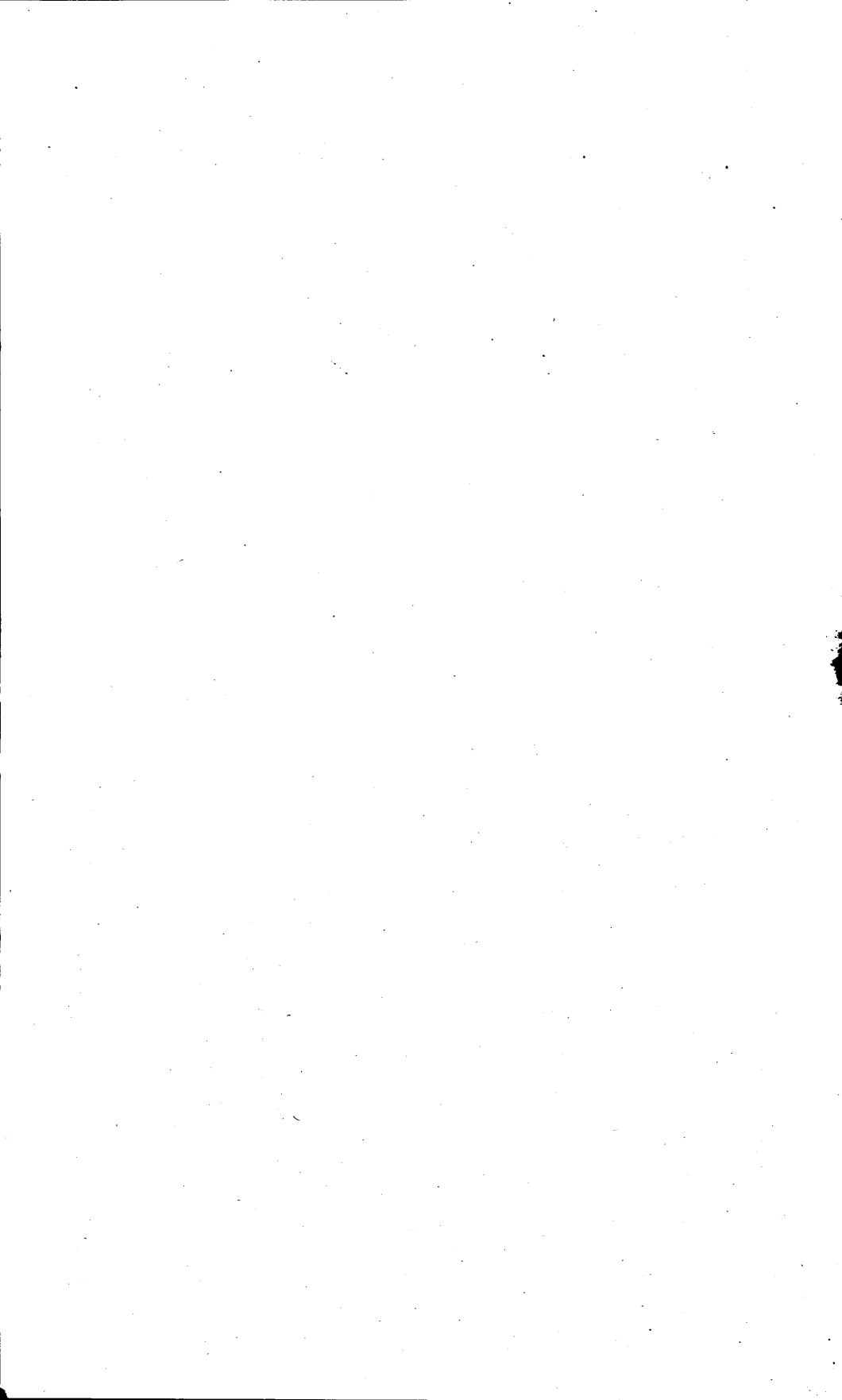
Az emlékek vizsgálatán alapulnak azok a nagyobb tanulmányai is, amelyek nemcsak az emlékek gyűjtését, koruk megállapítását szolgálják, hanem általánosabb érdekű tudományos eredményeikkel nyelvtudományi, történelmi, irodalomtörténeti ismereteinket gazdagítják. Ezekben a tanulmányaiban rem annyira új problémákat felvető munkát végez, mint inkább nagy forrásismeretének gazdag adatai alapján továbbfejleszt, megoldáshoz juttat előbb már fejtegetett, de teljesen meg nem oldott kérdéseket. Így A tihanyi alapítólevél olvasásához c. tanulmányában (MNy. XIX., XX.) az oklevél négy magyar szavának olvasását helyreigazítva a magyar hangtörténet több ismert kérdésének megoldását segíti elő kritikailag megvizsgált bőséges adatgyűjteményével. — A háború után magyar nyelvészek és történetírók újra vizsgálják a honfoglalás legfontosabb forrásának, Anonymus gestájának történeti hitelét. JAKUBOVICH nagy lelkesedéssel vesz részt ebben a munkában, több mélyreható tanulmányban fejtegeti az Anonymus-kérdést. Paleografiai vizsgálattal és diplomatikai érvekkel bebizonyítja, hogy a kódex kezdő szava nem *Praedictus magister*, hanem *P dictus magister*, a szerző neve tehát *P mester*, akinek a személyét is megtalálni vélte Péter óbudai, majd székesfehérvári prépostban, aki II. Béla királyunknak volt a jegyzője (Klebensberg-Emlékkönyv 1925.). Amikor HÓMAN BÁLINT kifejti, hogy középkori történetíróink magas műveltségű udvari papok voltak, JAKUBOVICH forráskutatásai során gyűjtött adataival meghatározza több középkori oklevélírónk személyét és kiegészíti gesta- és krónikáiróink személyéről való ismereteinket. Adatai, megállapításai a középkori magyarság magas színvonalú műveltségének kétségtelen bizonyítékai (Adalékok. Ki volt Anonymus és Márkus krónikás? MNy. XX.). — Ugyancsak emlékeinkben, krónikáinkban talált döntő bizonyítékot arra, hogy a honfoglalás korában voltak hősi énekeink, amelyek első személyben szóltak a megénekelte hősről. Krónikáink adatát a rokonnépek költészetével és a középzásiai török feliratokkal egybevetve a magyar ősköltészet sokat vitatott problémájára derít világot (Honfoglalási hősi énekeink előadásformájához. MNy. XXVII.). — Írott emlékeinkhez fűződő tanulmányain kívül kutatásainak nagy jelentőségű eredménye az I. Endre királyunk törvénybe idéző ércbillóának felfedezése és jogtörténeti értékének megállapítása (Turul XLVII.). Tanulmányai az emlékek adatait magyarázva rajzolnak egy-egy újabb vonást a magyar műveltség történetéhez. Épen ezért maradandó értékűek.

Nem terjeszkedhetünk ki folyóiratainkban megjelent kisebb tanulmányaira, név- és szómagyarázataira, egyes okleveleknek és kisebb

nyelvemlékeknek rendkívül gondos kiadására, de nem hagyhatjuk említetlenül a PAIS DEZSÓVEL együtt szerkesztett Ómagyar Olvasókönyvet, a nyelvtörténeti kutatásnak ezt az eléggé meg nem becsülhető, nagyértékű kézikönyvét. Ez a munka egyrészt biztos útmutatója a nyelvészek középkori okleveleink és más történeti kútfőink nyelvtörténeti célú tanulmányozásában, másrészt mint eredeti oklevelek és egyéb emlékek mintaszerűen kiadott gyűjteménye az Oklevél-Szótár mellett az ómagyar nyelv legfontosabb forrásmunkája.

JAKUBOVICH EMIL kutatásait, tudományos munkásságát mindig önzetlenül, a magyar mult szépségeit megismerni vágyó lelke kielégítésére végezte. Tudós érdemeiért a M. T. Akadémia levelező tagjai, a Szent István Akadémia rendes tagjai sorába választotta, a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak 1925-től titkára, a Magyar Történelmi Társulatnak s a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak pedig igazgató-választmányi tagja volt. A tudományos társulatok elismeréséhez csatlakozott barátainak, tisztelőinek nagy száma, akik benne a végtelenül szerény, páratlanul jószívű, derült kedélyű embert és a hűséges jóbarátot gyászolják. Nemes egyénisége emlékét a baráti könny kiapadása, a gyász fájdalomának elmúlása után is örökre megőrzik tudományos alkotásai.

SÁGI ISTVÁN.

M. kir. udv. könyvnyomda
HORNÝÁNSZKY VIKTOR R.-T.
Budapest, Aradi-utca 14.

91.870